

Párbajhősök az államfogházban

Pest-budai hírességek szép napjai Vácott

A képeslapon a Diadalívtől jobbra áll a fogházépület

Nevezték úri börtönnek is Vácot azt a régi házat, melynek fogolynyilvántartó könyveit lapozgattam a minap a városi levéltárban. Három vaskos kötetbe fűzve sorjáznak a törzslapok, három nehéz, poros kötet őrzi a régi államfogház lakóinak emlékét. De csak az 1898 és 1910 között ott vendégeskedőket. A más korszakokból való kötetek elvesztek.

A régi, párbajozó úri világ lenyomata olvasható ezeken a lapokon. Megtalálható itt a passzusa mindazoknak, akik párbajvétség miatt Vácot töltötték néhány napos büntetésüket. Mert a párbaj büntetendő vétségnek számított a XIX-XX. század fordulóján, de ugyanakkor elvárt társadalmi gyakorlatnak is. Büntették ugyan, de az a néhány nap, amit kiróttak érte, felért egy üdüléssel.

Tizenkét úri szoba

A fegyverrel történő lovagias elégtétel vétele 1880 óta volt törvény által büntetendő cselekmény. Egyéb bűnökért azonban, például sajtóvétségért, igaztásért már hamarabb is a váci államfogház privilegizált vendégévé lehetett lenni. Az ugyanis már 1869-ben megnyílt a börtönhöz közeli, régi prófunt-házban. Az épületet Lindenbaum Löwy fogházi szállítótól bérelte a büntetés-végrehajtás. Ez a régi államfogház 1890-ben egy időre – állítólag bérleti viták miatt – bezárt, s csak 1895. július 4-én nyílt meg újra. Tizenkét szoba várta az úri fegyenceket a földszintes, sárga kőkerítéssel kerített épületben. Minden fogoly saját szobát kapott természetesen. Az urak mellé külön inast is beosztottak a fegyház arra érdemes rabjai közül. Nappal szabadon lehetett kijárni a szobákból a folyosóra és a közös társalgóba: kártyázni, pipázni vagy vendéget fogadni. Akinek nem ízllett a börtönkoszt, külön is rendelkezett kedvére való a közeli Kúria vendéglőből, a házi-szolgával. Még napi egy liter bor fogyasztását is engedélyezte a börtönorvos. Előfordult azonban, hogy az őrizetesek éjszaka ki-kiszöktek további litelek elfogyasztására. Sőt olykor a főfoglár is velük tartott.

A foglyok a hivatalos nyilvántartás mellett maguk készítette vendégkönyvet is vezettek, amely ma is megtalálható a városi múzeumban. Bejegyzései persze nem tükrözik az ott megfordult hírességek sokaságát, alig találunk benne ismert neveket. De mégis! Itt olvasható például Reitter Ferenc megjegyzése 1896 júniusából. „Jöttem, piquet-ztem, vesztettem!!!”

A bevezetőből az is kiolvasható, hogy

az 1895-ben újra megnyíló államfogház első lakói román nemzetiségű, alkotmányellenes vétséggel ült foglyok voltak. Más szóval: izgatók. Ezt szigorúban büntették, mint a párbajt, míg azért egy-két napot róttak ki, utóbbiért hónapokat. A nemzetiség ellen izgatók között a legtöbb szlovák volt, de előfordult román és szerb is. Az osztálygyűlöletet szítók között pedig éppenséggel nem urak szerepeltek, hanem parasztok, fizikai munkások, iparosok. Vajon jót tett-e nekik az úri társaság?

Mert a legérdekesebbek mégiscsak az urak voltak. Akik fegyencként is urak maradtak. Grófok, szolgabírók, országgyűlési képviselők, gyárosok, rendőrkapitányok, állatorvosok, színészek, írók, hírlapírók, hivatalnokok, még zenetanárok és vívómesterek is.

Törley József pezsgőgyáros egy napig élvezte 1902 májusában a ház vendégszeretét. Itt járt ez évben Brüll Alfréd földbirtokos is, az Andrássy úti Brüllök egyike. Ellenfeleiket (büntőrségeiket) az ő esetükben nem jegyezték fel a könyvek. Horváth István gazdálkodó lapján viszont igen: ifj. Tisza Istvánnal párbajozott. Geréby Pál kereskedő papírján Ady Endre neve tűnik fel büntőrségre. Geréby nyolc napot időzött itt 1899 novemberében. Párbajuk már bevonult az irodalomtörténetbe: 1899. május 4-én történt Debrecenben, egy színházi összeszólalkozás miatt. Karddal csaptak össze, mégpedig oly hevesen, hogy Ady 12 centiméteres fejsebet kapott. Később kibékültek, jó barátok lettek, a költő még verset is írt Gerébynek. Ady egyébként Szegeden ülte le ötnapos büntetését 1902-ben.

Krúdy Gyula két hete

Itthagya névjegyet Vácot a fél magyar irodalom. A korai lakók között találjuk például Iványi Ödönt, a századvég ismert regényíróját, mégpedig együtt a sajtóvétségért elítélt Frankel Leóval.

Krúdy Gyula a 426. számú látogató volt. 1900. december 10-én érkezett, s pontosan karácsony napján délelőtt 11 óra 35 perckor távozott. Az odarendelt konflis kivitte a vasútállomásra, s a szentestét már otthon tölthette. Huszonhárom éves volt akkor – személyleírása

szerint szakálla „oldal”, bajusza „pelyhedző”. Egy három évvel korábbi párviadalért kapott két hét büntetést. Később itteni szép napjairól meg is emlékezett a M. kir. államfogoly úr Vácott című írásában.

Beöthy László, a híres színháztulajdonos a Kacziány Gézával vívott viadal miatt töltött Vácott 1903-ban két kellemes napot – minden bizonnyal kártyázással, hiszen ez volt a szenvedélye. A harmincnégy éves Lovik Károly, a Vadász és Versenylop tulajdonosa csupán egy napot raboskodott: 1908. december 8-án. Másnap reggel távozott. Herczeg Ferenc akkor már befutott íróként 1907. október 15-én szintén egy napra költözött be. Ifjú Madarász László országgyűlési képviselővel gyűlt meg a baja. Az előélet rovatban azonban megjegyzik, hogy 1899-ben, szintén párviadal vétsége miatt, négy hónapig volt ugyanitt államfogoly. Az irodalomtörténetből ismert tény: 1887-ben Versecen halállal végződő kardpárbajt vívott egy katonatisztel. 1889-ben emiatt töltött háromhavát államfogságot Vácot, és ekkor írta Fenn és lenn című regényét. Ennek sikerétől tette függővé, hogy író lesz-e. A regény díjat nyert egy pályázaton, Herczeg pedig irodalmi pályára lépett. Érdekes, hogy második államfogházi büntetése után, 1908-ban visszatért a városba: házat vett, s ide vonult vissza, a csendes Duna-partra.

Tőrmester kontra kocsigyártó

Az államfogház nagykönyveiben lapozgatva még sok-sok ismert név tűnik fel: Nagy Endre, a magyar kabaré atyja (3 nap, 1900), Kárpáti Aurél író (1 nap, 1907), Braun Sándor, a Budapesti Napló főszerkesztője (1 nap, 1908), Bevilacqua Béla, Budapest kávéháztörténetének későbbi monográfusa (1 nap, 1908), Rózsahegyi Kálmán színész (2 nap, 1900), Kálmán Jenő, a Pesti Napló híresen alacsony növésű, 155 centi magas újságírója (5 nap, 1908), Jób Dániel újságíró, a Vígszínház későbbi igazgatója (3 nap, 1909). És két vívómester is: Hollós Ödön (8 nap, 1907) valamint a híres Santelli Italo (2 hét, 1900). Utóbbi a századforduló Budapestjének egyik legismertebb tőrmestere volt. Vajon mi baja lehetett Kölber Gyula gépészmérnökkel, a híres pesti kocsigyártóval?

A XIX. század végi „ködlovagok” nagy gyűjteménye volt tehát a régi, barátságos államfogház, amelyet 1928-ban bontottak le. Emlékét azonban őrzi a megsárgult törzslapok és „vendégeinek” memoárjai.

CSORDÁS LAJOS